

СІЛЬСЬКІ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ, ШЛЯХИ РОЗВ'ЯЗАННЯ

Н.В. Палапа

*доктор сільськогосподарських наук, старший науковий співробітник
Інститут агроєкології і природокористування НААН (м. Київ, Україна)*

e-mail: palapa60@ukr.net;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3748-6414>

В.Ю. Білотіл

*аспірантка, науковий співробітник
Інститут агроєкології і природокористування НААН (Київ, Україна)*

e-mail: Walya@i.ua;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5433-7096>

С.М. Гончар

*аспірантка
Інститут агроєкології і природокористування НААН (Київ, Україна)*

e-mail: sveta4142@ukr.net;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1636-7133>

К.О. Бабікова

*кандидат сільськогосподарських наук
Інститут агроєкології і природокористування НААН (м. Київ, Україна)*

e-mail: babikova.kateryna@gmail.com;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9726-0671>

У соціально-економічному житті України сільські території займають особливе місце. На них проживає третина населення нашої держави і припадає більша частка її площі. Значення цих територій посилюється їх винятковим внеском у формування основ продовольчої безпеки та нарощування експортного потенціалу країни. Ці та інші чинники роблять розвиток сільських територій одним з основних пріоритетів державної політики України, спрямованої на підвищення стандартів життя сільського населення, зростання ефективності функціонування агропромислового комплексу, покращення стану навколишнього середовища та поліпшення якості людського капіталу. Проте понад 30 років незалежності України не принесли простим селянам очікуваного підвищення добробуту. За опрацьованими даними Державної служби статистики України встановлено, що сільські території знаходяться в катастрофічному стані: погіршується екологічний стан природних ресурсів, прийшли в занепад інженерна та соціальна інфраструктура, система соціальних послуг. З року в рік спостерігається зменшення кількості медичних закладів і підприємств побутового обслуговування, відділень зв'язку, шкіл та особливо дошкільних закладів. Практично зупинилося будівництво об'єктів соціального призначення і житла для сільської молоді. Соціальна інфраструктура практично зруйнована, а ті заклади соціально-культурного призначення, що ще хоч якось жевріють, перебувають в умовах виживання. Різко посилилися міграційні процеси та депопуляція сільського населення. Погіршується агроєкологічний стан ґрунтів, якість сільськогосподарської продукції, вирошеної на сільських селітебних територіях, та якість питної води. Руйнація та занепад сільських територій — результат недостатньої уваги державних органів управління до їх проблем. Сьогодні на сільських територіях проживає 30% населення України та налічується 28369 сіл, у той час як 1990 р. у сільській місцевості проживало 32,6% населення і налічувалося 28845 сіл. За період 1990–2021 рр. зникло 476 сільських населених пунктів. Негативних змін набула демографічна ситуація в Україні, особливо гострою вона залишається в сільській місцевості, а за час російської агресії проти України демографічна ситуація набула взагалі катастрофічних розмірів.

Ключові слова: соціальні, екологічні, економічні умови; якість проживання; забруднення довкілля; якість питної води, рослинної продукції, агроєкологічний стан ґрунтів; розвиток тваринництва на селітебних територіях.

ВСТУП

На земельних теренах України історично склалося унікальне суспільне утворення — українське село, яке за соціально-економічним змістом відображає не тільки характер сільськогосподарського виробництва, а й сутність способу життя та діяльності багатомільйонного українського селянства. У сільському господарстві сформувалася відповідна матеріально-ресурсна база і соціально-економічна інфраструктура для забезпечення й розвитку суспільного виробництва багатьох галузей та необхідних умов життєдіяльності для різних верств сільського населення [1, с. 6].

Сталий соціально-економічний розвиток сільських територій на сучасному етапі — нагальна вимога часу, зумовлена довготривалим нехтуванням на всіх управлінських рівнях щодо поєднання виробничої діяльності в галузі, умовами праці і життя селян та збереження довкілля в сільській місцевості [2, с. 93].

Комплексний розвиток сільських територій, спрямований на стабільне забезпечення розвитку сільськогосподарського виробництва, поліпшення умов праці та проживання населення, збереження природного середовища, мав стати ключовою складовою у розбудові аграрної сфери країн, а передумовою їх переведення на модель сталого розвитку — органічна єдність конкретних реалій життєдіяльності селянина із природним, соціальним та екологічним довкіллям. Враховуючи той факт, що в Україні сільське населення становить понад 30% наявного, а сільськогосподарські угіддя — 70% земельного фонду держави, сталість розвитку сільських територій значною мірою визначає забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни в цілому. В таких умовах забезпечення сталого соціально-економічного розвитку сільських громад і територій має здійснюватися на основі сукупності ключових пріоритетів економічної політики України [2, с. 91–92].

Сільські території є невід'ємною складовою аграрного сектору економіки України й характеризуються потужним природно-ресурсним, виробничим і трудовим потенціалом. Успішний розвиток сільських територій — це насамперед гарантування продовольчої безпеки країни, її економічної незалежності, інвестиційної привабливості, а також міцних експортних позицій.

У сучасних умовах трансформаційних процесів до ринкової економіки, актуалізації світових глобалізаційних процесів, інтенсифікації промислового виробництва та антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище відбувається погіршення еколого-економічної ситуації, унаслідок чого

поглиблюється соціальна криза на сільських територіях.

Світові тенденції свідчать про глобальний характер проблем розвитку сільських територій, проте низка розвинених країн, зокрема Європейського Союзу, мають позитивний досвід переходу на засади збалансованого розвитку сільських територій, що обумовлює актуальність євроінтеграційних пріоритетів забезпечення цього процесу, а саме гармонійний взаємозв'язок екологічної, економічної та соціальної складових.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Сільські території регіонів України мають значний потенціалом розвитку, але водночас наявність проблем у багатьох сферах життєдіяльності не дає можливості його повноцінного використання. Внаслідок цього не лише відбуваються зміни в економічному потенціалі (скорочення обсягів виробництва окремих видів продукції, відсутність розвитку багатьох видів діяльності), але й має місце поступове зниження соціально-демографічного (зменшення частки працездатного населення, зниження середньої тривалості життя, активізація міжнародної міграції), інфраструктурного (нерівномірний рівень забезпечення сільського населення об'єктами соціальної інфраструктури, недостатнє фінансування), екологічного (виснаження, ерозія, заліснення сільськогосподарських угідь, неконтрольована вирубка лісів, забруднення водних басейнів) потенціалу [3, с. 48].

Україна має величезні сільські території, адже у країні понад 60 млн га земель, із них 42,7 млн га — землі сільськогосподарського призначення, понад 32 млн га з яких щорічно обробляється. Для порівняння: у Польщі під сільгоспвиробництвом зайнято 14 млн га, у Німеччині — 12 млн га, у Румунії — 9 млн га земель. Україна володіє найбільшими запасами чорнозему у світі. Він займає 44% території нашої країни, а це — десята частина від усіх світових запасів [4].

Роль сільських територій у розвитку національної економіки проявляється передусім у їх функціональності з огляду на наявність і використання природно-ресурсного, трудово-ресурсного, економічного та соціального потенціалу окремо взятих територій. Відмічену роль посилює вигідне географічне розташування сільської місцевості, близькість кордонів, зокрема областей регіону Українських Карпат з країнами-членами Євросоюзу, де відкривається можливість задіяння зовнішньоекономічних зв'язків у пріоритетних сферах і видах економічної діяльності суміжних територій. Важли-

вим при цьому є вмiле поєднання зусиль адміністративно-управлінського персоналу в процесі раціонального використання тих чи інших ресурсів і можливостей забезпечення сталого розвитку певної території [5, с. 59; 6, с. 123].

Проблемам розвитку сільських територій приділяють багато уваги українські вчені. Так, А.І. Горбань у статті “Методологічні основи стратегічного оцінювання системи управління розвитком сільських територій в умовах децентралізації в Україні” [7] визначає методологічні основи стратегічного оцінювання системи управління розвитком сільських територій в умовах децентралізації в Україні та розкриває елементи цього процесу. С.В. Коробка та ін. у статті “Особливості формування та розвитку кластерних структур на сільських територіях” [8] узагальнює особливості формування та розвитку кластерних структур на сільських територіях. Автори відзначають, що сучасна система організації виробництва на сільських територіях вимагає формування нових видів відносин: головну роль у цьому процесі може відіграти розвиток кластерів на сільських територіях. Я.М. Гадзало, Ю.Я. Лузан у статті “Удосконалення державного управління розвитком аграрного сектору економіки та сільських територій України” [9] обґрунтовують необхідність та визначають шляхи удосконалення державного управління розвитком аграрного сектору економіки та сільських територій. В.П. Рябокони у статті “Децентралізація — шлях до розвитку сільських територій в Україні” [10] розкриває сутність процесу децентралізації влади, його вплив на розвиток сільських територій і пропонує напрями їх подальшого розвитку. О.М. Бородіна із співавторами у статті “Фонд розвитку сільських територій як фінансовий інструмент просторової справедливості в землекористуванні та сталому сільському розвитку” [11] проводять оцінку джерел формування Фонду розвитку сільських територій та обґрунтування їх поповнення задля фінансового забезпечення сталого сільського розвитку на засадах просторової справедливості в землекористуванні. І.О. Яснолоб разом із співавторами, у свою чергу, запропонували систему сучасних критеріїв для виявлення та оцінювання відмінностей міської та сільської місцевості, а також узагальнили характеристики сільської та міської територіальних підсистем [12]. О.Ю. Полякова та ін. у статті “Аналіз проблем і тенденцій розвитку сільських територій України” [13] обґрунтовують, що в Україні має місце цикл зворотного зв'язку за типом “порочне коло”, за якого незадовільний стан соціальної інфраструктури підвищує міграційні настрої сільського населення, яке залишає сільські

населені пункти через малу кількість шкіл, дошкільних і лікарняних закладів, які укрупнюються або закриваються, що погіршує рівень надання соціальних послуг і звужує соціальну інфраструктуру.

Враховуючи занепад сільських територій країни, а також цілу низку екологічних і соціальних проблем, є нагальна необхідність продовжувати дослідження проблем сільських територій в Україні в контексті реалізації концепції їх розвитку.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

При проведенні дослідження застосовувалися загальнонаукові та специфічні методи дослідження. Серед них: метод наукової абстракції використовувався при систематизації теоретичних основ розвитку сільських територій; метод системно-структурного аналізу — при визначенні особливостей екологічного та соціального розвитку сільських територій України; метод логічного узагальнення — при дослідженні проблем екологічного та соціального розвитку сільських територій України; метод аналізу і синтезу — для розробки організаційних заходів екологічного та соціального розвитку сільських територій України.

На основі аналізу наукових джерел розглянуто теоретичні основи екологічного та соціального аспектів розвитку сільських територій, окреслено тенденції розвитку сільських територій України. Вірогідність і обґрунтованість одержаних результатів обумовлено використанням загальнонаукових і спеціальних статистичних методів. Статистичну обробку отриманих результатів досліджень здійснено з використанням універсальних пакетів комп'ютерних програм.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Економічна розбалансованість, яка виникла в усіх галузях економічної діяльності держави внаслідок реформ, проведених у 90-х роках минулого століття, призвела до перерозподілу поголів'я худоби та птиці на користь індивідуальних господарств населення, у результаті чого зросло антропогенне навантаження на присадибні земельні ділянки, а поряд з цим поглибився незадовільний стан соціального розвитку сільських територій, для яких нині характерні бідність, безробіття, відтік трудових ресурсів у міста, занепад соціальної інфраструктури та “вимирання” населених пунктів [14, с. 332].

Після проведеного реформування агропромислового виробництва поголів'я худоби і

Таблиця 1

Поголів'я худоби та птиці за категоріями господарств, %

Поголів'я	Роки						
	1990	1995	2000	2005	2010	2015*	2020*
<i>Господарства усіх категорій</i>							
Велика рогата худоба	85,6	78,0	53,4	38,3	34,0	33,9	35,1
у т. ч. корови	73,9	61,0	37,3	23,8	22,4	23,3	25,3
Свині	72,4	54,4	31,5	36,9	45,5	52,3	61,8
Вівці та кози	85,1	59,1	22,0	16,6	17,3	14,1	13,3
Птиця	54,0	36,1	20,5	41,1	54,2	54,9	54,7
<i>Господарства населення</i>							
Велика рогата худоба	14,4	22,0	46,6	61,7	66,0	66,1	64,9
у т. ч. корови	26,1	39,0	62,7	76,2	77,6	76,7	74,7
Свині	27,6	45,6	68,5	63,1	54,5	47,7	38,2
Вівці та кози	14,9	40,9	78,0	83,4	82,7	85,9	86,7
Птиця	46,0	63,9	79,5	58,9	45,8	45,1	45,3

Джерело: сформовано авторами за [15].

Примітка: * — без тимчасово окупованого Криму та частини окупованих територій Донецької і Луганської областей.

птиці з великих сільськогосподарських підприємств (колгоспів і радгоспів) перемістилося на невеликі за площею господарства населення, в яких станом на 01.01.2001 р. знаходилося майже 63% корів, 69% свиней, 78% овець і кіз та 80% птиці. За 10 років, тобто у 2010 р., кількість корів зросла майже до 78%, овець і кіз — до 83%, а кількість свиней і птиці зменшилася майже до 55 та 46% відповідно (табл. 1).

Станом на 01.01.2021 р. господарства населення продовжують лідирувати щодо поголів'я корів, овець і кіз. Проте з 2015 р. поголів'я свиней, а з 2010 р. і птиці починає переважати в сільськогосподарських підприємствах усіх форм власності за рахунок активного розвитку великих підприємств із розведення свиней і птиці.

Виробництво основної сільськогосподарської продукції, як рослинного, так і тваринного походження, теж припадає на особисті господарства населення, на присадибні земельні ділянки, котрі сьогодні виробляють 83–85% плодоовочевої продукції та 98% картоплі, 45% яєць та м'яса свинини, 75% м'яса яловичини, 91% вовни та 70% молока і потерпають від високого антропогенного навантаження. Окрім того, господарствами населення виробляється 99% меду (табл. 2).

У зв'язку з неконтрольованим застосуванням органічних і мінеральних добрив та засобів захисту рослин на невеликих за площею особистих господарств населення, переважністю території свійськими тваринами і пти-

Таблиця 2

Виробництво основних видів продукції тваринництва за категоріями господарств, %

Вид продукції	Роки						
	1990	1995	2000	2005	2010	2015*	2020*
<i>Господарства усіх категорій</i>							
М'ясо (у забійній вазі)	71,1	48,3	26,3	36,8	55,1	63,0	68,8
у т. ч. яловичина і телятина	91,0	68,8	40,5	27,4	24,5	24,5	24,6
свинина	56,7	25,2	13,5	22,5	40,6	52,6	55,2
м'ясо птиці	50,4	27,7	18,7	64,4	80,9	84,6	87,7
Молоко	76,0	54,7	29,0	18,8	19,7	25,1	29,8
Яйця	62,2	44,4	33,8	49,5	60,1	58,2	55,1
Вовна	88,8	69,9	38,6	21,7	16,9	13,8	9,3
Мед	21,3	11,6	6,8	3,4	2,3	1,4	1,0

Закінчення таблиці 2

Вид продукції	Роки						
	1990	1995	2000	2005	2010	2015*	2020*
<i>Господарства населення</i>							
М'ясо (у забійній вазі)	28,9	51,7	73,7	63,2	44,9	37,0	31,2
у т. ч. яловичина і телятина	9,0	31,2	59,5	72,6	75,5	75,5	75,4
свинина	43,3	74,8	86,5	77,5	59,4	47,4	44,8
м'ясо птиці	49,6	72,3	81,3	35,6	19,1	15,4	12,3
Молоко	24,0	45,3	71,0	81,2	80,3	74,9	70,2
Яйця	37,8	55,6	66,2	50,5	39,9	41,8	44,9
Вовна	11,2	30,1	61,4	78,3	83,1	86,2	90,7
Мед	78,7	88,4	93,2	96,6	97,7	98,6	99,0

Джерело: сформовано авторами за [15].

Примітка: * — без тимчасово окупованого Криму та частини окупованих територій Донецької і Луганської областей.

цею, недотриманням санітарних та гігієнічних вимог сільських поселень, що є результатом відсутності контролю за екологічним станом сільських територій, відсутності знань і поінформованості сільського населення стосовно екологічних проблем довкілля, питна вода і сільськогосподарська продукція, вирощена на них, не відповідають стандартам якості. Також існує небезпека забруднення ґрунтів патогенними мікроорганізмами і гельмінтами, що в комплексі з хімічними забруднювачами, безсумнівно, посилює негативний вплив на стан здоров'я сільського населення [16, с. 9].

Багаторічні дослідження ґрунту, води, рослинної продукції, проведені в Інституті агро-екології і природокористування НААН, якими охоплено майже всі області України, показують, що в більшості селянських господарств на присадибних земельних ділянках вміст рухомого фосфору в ґрунтах у кілька (від 2-х до 15-ти) разів перевищує нормативні показники і в окремих випадках сягає 3100 мг/кг ґрунту, тоді як 250 мг/кг — це вже дуже високий рівень забезпеченості ґрунту рухомих фосфором. Така ж закономірність спостерігається і за вмістом рухомого калію в ґрунтах сільських селітебних територій. Водночас ґрунти особистих господарств населення мало забезпечені азотом, що легко гідролізується. Його вміст знаходиться в межах від дуже низького до низького рівня [17, с. 40; 18, с. 237].

Вміст нітратів у колодязній воді становить більше 20 ГДК, а відсоток проб із перевищенням допустимих концентрацій варіює в межах 36–58% від загальної кількості проаналізованих. Поряд із нітратним забрудненням питної води в сільській місцевості зафіксовано забруднення хлоридами. У деяких зразках вміст хлоридів сягає до 1000 мг/л, що в 5 разів перевищує ГДК,

за показником загальної твердості майже всі проаналізовані зразки води належать до твердої і дуже твердої. Не виключена небезпека мікробіологічного забруднення питної води. У зразках води, відібраних зі свердловин, в окремих випадках відмічено перевищення ГДК важких металів [19, с. 44].

Встановлено, що якість сільськогосподарської продукції, вирощеної в особистих селянських господарствах, не відповідає санітарно-гігієнічним вимогам щодо забруднення нітратами і важкими металами. До 78% всіх проаналізованих зразків рослинної продукції забруднені нітратами. Це перш за все стосується овочів, котрі в раціоні харчування сільського населення складають до 30%. Найбільше забруднена овочева продукція у Миколаївській області (78%). Деяко менший відсоток забруднених зразків у Київській, Одеській (по 61%) та Чернігівській (50%) областях. Найменше забруднених зразків виявлено у Житомирській (35%), Вінницькій (33%), Полтавській (31%) і Сумській (26%) областях [20, с. 130; 21, с. 239].

Аналізи рослинної продукції на вміст важких металів виявили значні перевищення їх концентрації, які в деяких випадках сягають 9 допустимих рівнів. Особливо це стосується цинку. Найбільші перевищення допустимих рівнів цього елемента виявлені в Житомирській області. У зразках картоплі його вміст становив 17,8 мг/кг, моркві — 38,3, буряках столових — 85,6, буряках кормових — 81,2 мг/кг при ДР 10 мг/кг. У зразках рослинної продукції, відібраних у Миколаївській області, зафіксували перевищення ДР по свинцю, у Київській і Житомирській — по кадмію. Крім цього, з обстежених більше 500 населених пунктів у 30% з них питома активність ^{137}Cs та ^{90}Sr молока перевищує допустимий рівень [22, с. 177; 23, с. 33].

Окрім того, що сільське населення недостатньо обізнане, яким чином вести свою господарську діяльність з екологічної точки зору, власниками садиб не дотримуються санітарні та гігієнічні вимоги сільських поселень, у результаті чого питна вода та сільськогосподарська продукція, вирощена на присадибних земельних ділянках, не відповідають стандартам якості. Мешканці сільських поселень у багатьох випадках страждають ще й від великих тваринницьких об'єктів, полігонів твердих побутових відходів, розміщених на території сіл.

Розвиток тваринництва, з одного боку, забезпечує населення необхідними продуктами харчування, рослинницьку галузь — органічними добривами, що сприяє підвищенню родючості ґрунту, збільшенню вмісту поживних елементів у ньому, активізує розвиток мікроорганізмів, які беруть активну участь у процесах гумусоутворення, впливають на склад ґрунтового повітря, цикли перетворення азотовмісних сполук, однією з важливих ланок яких є фіксація азоту ґрунтовими мікроорганізмами. З іншого боку, інтенсивний розвиток тваринництва може чинити негативний вплив на навколишнє середовище та стан здоров'я населення. Особливо це стосується великих промислових ферм з утримання свійських тварин і птиці [24, с. 64]. Висока концентрація погोलів'я худоби чи птиці потребує великої кількості прісної води, що чинить суттєвий негативний вплив на водний баланс прилеглої території.

Окрім значного водозабору, промислове тваринництво негативно впливає на навколишнє середовище через викиди аміаку, метану та інших газів у повітря. Неприємний запах розповсюджується на кілометри. До того ж викиди від промислових ферм шкідливі для людини й довкілля.

Через порушення технології утримання тварин і зберігання відходів (гною, посліду, рідких виділень) азот, фосфор та інші поживні речовини потрапляють у поверхневі води, забруднюють їх і завдають шкоди водно-болотним угіддям та прибережним екосистемам. Виникає такий загальновідомий процес, як евтрофікація водойми, тобто збагачення водойми біогенними елементами. Усе це спричинює бурхливий розвиток водоростей і збільшення чисельності зоопланктону, внаслідок чого прозорість води різко знижується, проникнення сонячних променів зменшується, що призводить до загибелі водоростей та бактерій, які надто розмножились у верхніх горизонтах водойми. У процесі їх розкладання в анаеробних умовах запаси кисню вичерпуються, а натомість утворюються такі сильні отрути, як феноли та сірководень, що

призводить до отруєння всіх живих організмів у водоймі [24, с. 65].

В Україні, на відміну від розвинених країн світу, немає системи поводження зі сміттям, не кажучи вже про безпечне його знешкодження і вторинне використання. Щороку виявляють близько 32 тисяч несанкціонованих звалищ твердих побутових відходів загальною площею понад 1 тис. га, які переважно розташовуються в сільській місцевості.

Під звалища та полігони вилучаються із сфери сільськогосподарського використання значні земельні площі, які в переважній більшості знаходяться на території сіл і нещадно забруднюють довкілля. Існуючі звалища не відповідають екологічним вимогам із багатьох причин, серед яких — порушення правил експлуатації, безконтрольне, нерегульоване попадання на полігони небезпечних промислових відходів, велика кількість фільтрату, який утворюється внаслідок проникнення всередину звалища атмосферних опадів і води з прилеглої території.

На тлі всіх цих негараздів з побутовими відходами, які чи то прямо, чи опосередковано виникають для мешканців сіл, існує ще одна, не менш важлива, але парадоксальна ситуація: живучи поряд з полігоном, куди звозяться тверді побутові відходи міст, у результаті чого різко погіршується екологічний стан довкілля (забруднюється ґрунт, вода, повітря), вивіз побутових відходів з переважної більшості самих сільських населених пунктів не проводиться [25, с. 315; 26, с. 20].

Окремою суттєвою проблемою є забруднення атмосферного повітря автомобільним транспортом (35–40% від загального обсягу викидів забруднюючих речовин). Цей вид транспорту своїми викидами негативно впливає на стан здоров'я населення через високі концентрації забруднюючих речовин у повітрі, особливо вуглекислого газу.

За інформацією Світової організації охорони здоров'я, Україна останніми роками посідає перші місця у світі за рівнем смертності на душу населення, спричиненої забрудненням атмосферного повітря [27, с. 371].

Особливу увагу слід приділити забрудненню сільських територій радіонуклідами внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС. Окрім забруднення, що сталося 1986 р., не тільки території України, але й інших країн, сільське населення, що проживає фактично в зоні враження, отримує додаткову повторну дозу опромінення, збираючи в лісі гриби та ягоди, використовуючи в їжу дичину, опалюючи свої житла дровами, а попіл викидаючи на свої присадибні ділянки.

Нині на території радіоактивного забруднення відсутня налагоджена система моніторингу радіологічної ситуації, що обмежує можливості отримати достовірні дані про зміну рівня радіоактивного забруднення сільських територій і повернення їх до повноцінного соціально-економічного життя.

Економічні проблеми сільських територій вплинули не тільки на їх екологічний стан, але й на соціальні умови проживання сільського населення. Різко скоротилася кількість дошкільних закладів і шкіл, оздоровчо-профілактичних і розважальних установ, низький рівень медичного обслуговування, низькі заробітна плата та пенсії, безробіття, що спричинило відтік працездатної молоді в міста.

Узагальнені нами статистичні дані показали, починаючи з 1913 р., коли вперше в Україні було проведено перепис населення, загальна кількість наявного населення становила 35,2 млн осіб, з яких у містах проживало 19,3%, у сільській місцевості — 80,7% (табл. 3). Зростання чисельності населення України відбувалося до 90-х рр. минулого століття і досягло максимуму 1993 р. — 52,2 млн осіб, після чого його кількість кожного року зменшується. Станом на 01.01.2021 р. загальна кількість наявного населення в Україні становила вже тільки 46 млн осіб, з яких 68,6% — мешканці міст, 31,4% — сільські мешканці. Загальний коефіцієнт народжуваності по Україні знизився із 44,1 в 1913 р. до 20,5 — у 1960 р., коефіцієнт смертності — з 25,2 до 6,9, коефіцієнт природного приросту — з 18,9 до 13,6 (табл. 4).

За цей період (47 років) спостерігається цікава закономірність: із зниженням коефіцієнта народжуваності населення знижується і коефіцієнт смертності. І це все при тому, що даний часовий період охоплює такі важливі історичні події, як Перша світова війна, колективізація, голодомори 1932–1933, 1937 рр., Друга Світова війна та період розрухи.

Починаючи з 1970 р. коефіцієнти народжуваності продовжують знижуватися, а коефіцієнт смертності — зростати. Особливо стрімке падіння коефіцієнта природного приросту почалося в період 1990–1995 рр. і призупинилося після 2005 р., коли намітилася тенденція до незначного його зростання, хоча загальний приріст продовжує залишатися від'ємним [28]. Після 2010 р. коефіцієнти народжуваності знижуються, а коефіцієнти смертності зростають. І станом на 01.01.2021 р. коефіцієнт природного приросту склав –11,2. За 5 років (2015–2020 рр.) різко знизився коефіцієнт природного приросту населення України (–8). На таку ситуацію, на нашу думку, максимально вплинула у 2020 р. пандемія COVID–19.

Надзвичайно негативна демографічна ситуація склалася в селі. В українських селах, особливо віддалених від великих обласних міст та невеликих районних містечок, селяни не забезпечені роботою. А якщо певна робота і є, то заробітна плата дуже низька. У багатьох селах немає шкіл, дошкільних дитячих закладів, будинків культури, а після медичної реформи зникло й те медичне обслуговування, яке ще хоч якось жевріло й могло забезпечувати жите-

Таблиця 3

Динаміка кількості наявного населення України

Роки	Кількість населення, млн			До загальної кількості населення, %	
	усього	у тому числі		міське	сільське
		міське	сільське		
1913	35,2	6,8	28,4	19,3	80,7
1939	40,5	13,6	26,9	33,6	66,4
1959	41,9	19,2	22,7	45,8	54,2
1979	49,8	30,5	19,3	61,3	38,7
1989	51,7	34,6	17,1	66,9	33,1
1990	51,8	34,9	16,9	67,4	32,6
1993	52,2	35,4	16,8	67,8	32,2
1995	51,7	35,1	16,6	67,9	32,1
2000	49,4	33,3	16,1	67,4	32,6
2005	47,3	32,0	15,3	67,7	32,3
2010	46,0	31,5	14,5	68,6	31,4
2015*	42,8	29,6	13,2	69,2	30,8
2020*	41,6	29,0	12,6	69,7	30,3

Джерело: сформовано авторами за [15].

Примітка: * — без тимчасово окупованого Криму та частини окупованих територій Донецької і Луганської областей.

**Загальні коефіцієнти народжуваності, смертності
та природного приросту населення України (на 1000 осіб наявного населення)**

Роки	Коефіцієнт народжуваності	Коефіцієнт смертності	Коефіцієнт природного приросту
1913	44,1	25,2	18,9
1940	27,3	14,3	13,0
1960	20,5	6,9	13,6
1970	15,2	8,8	6,4
1980	14,8	11,3	3,5
1990	12,6	12,1	0,5
1995	9,6	15,4	- 5,8
2000	7,8	15,4	- 7,6
2005	9,0	16,6	- 7,6
2010	10,8	15,2	- 4,4
2015*	10,7	14,9	- 4,2
2020*	7,3	18,5	-11,2

Джерело: сформовано авторами за [15].

Примітка: * — без тимчасово окупованого Криму та частини окупованих територій Донецької і Луганської областей.

лів мінімально необхідною медичною допомогою. У таких селах молодь не затримується, вона шукає для себе і своїх дітей кращі умови проживання. У результаті працездатне населення покидає село і виїжджає в міста та за кордон шукати кращої долі, а в селах залишаються одні пенсіонери [29].

За роки незалежності державою розроблялися і фінансувалися десятки програм, що стосувалися розвитку сільського господарства та сільських територій. Але словосполучення “сільські території” звучало тільки в назвах програм. Фінансування розвитку сільських територій проходило за залишковим принципом або взагалі залишалось тільки на папері. Тому протягом тривалого періоду відбувалася і продовжує відбуватися деградація села. Щорічно з мапи України в середньому зникають по 14 сільських поселень. За період 1990–2021 рр. зникло 432 сільські населені пункти.

Неспровокована війна в Україні, розв'язана Росією, ще більше поглибила соціальні, економічні та екологічні проблеми, які й до цього були в державі. Непоправної шкоди війна завдала демографічним процесам. Через російське вторгнення в Україну та виїзд громадян за кордон чисельність населення України могла скоротитися до 33,5 млн людей. За рахунок трудової міграції Україна втратила майже 2 млн (після перепису населення 2001 р.), хоча стосунки з Україною вони не розірвали і рахуються в загальній кількості населення України.

За оцінками Верховного комісара ООН у справах біженців, у Росії перебувають приблизно 2,9 млн українців. Майже четверта частина цієї кількості — діти, тобто майбутнє України.

Це дуже велика кількість українців. І ніхто не знає, яким чином їх звідти повертати. Водночас до Європи виїхало майже 5 млн осіб, серед яких переважно жінки та діти. І виникає питання: чи повернуться вони в Україну, чи ні? І якщо повернуться, то коли? Це все залежить від тривалості війни. Чим довше триватиме війна, тим більша ймовірність того, що багато українців залишаться за кордоном.

Для того щоб наші громадяни повернулися в Україну, першочерговим завданням держави має стати забезпечення житлом і створення робочих місць. Це складна проблема, але її необхідно розпочинати вирішувати вже зараз. Робочі руки необхідні для розбудови України, саме українські робочі руки. Долати демографічну кризу в Україні ми не повинні за рахунок мігрантів з інших країн, як це пропонують окремі чиновники, зокрема заступник міністра соціальної політики Віталій Музиченко [30] та науковці Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. Птухи [31]. Найважливішим завданням після війни для держави Україна буде стабілізація демографічної ситуації. Держава має прикласти усі можливі і неможливі зусилля, щоб повернути в Україну саме українських мігрантів.

Населення України й до війни зменшувалося. Переважала смертність над народжуваністю. А це вказує на те, що українська нація не є молодію. І зрозуміло, що після війни в країні аж ніяк не зросте різко народжуваність. Проте за роки незалежності держава взагалі мало що зробила для того, щоб українська молодь не виїжджала на заробітки за кордон, не говорячи вже про українське село. Недолуго проведена

аграрна реформа у 90-х роках минулого століття взагалі знищила село. І тепер у багатьох українських селах (особливо віддалених від міст і районних центрів) немає елементарних умов для проживання. А ті, хто повинен вирішувати цю проблему, йдуть шляхом найменшого опору, тобто шляхом залучення населення інших країн до проживання та роботи в Україні. Але якщо такий варіант розвитку демографічної ситуації прийняти, то слід дуже добре подумати, з яких країн до нас приїде населення. З Німеччини, Франції, Великобританії, Італії та інших розвинувтих країн на проживання до нас не приїде ніхто. А приїде “відбудувати” Україну та “покрещувати демографічну ситуацію” населення з найбільш бідніших країн Африки та Азії, яке не бажає, від слова зовсім, асимілюватися в той суспільний простір, в який приїхало. Найявний приклад Франції і Німеччини. Народжуваність, без сумніву, зростатиме шаленими темпами. Але чи будуть це українці? Чи збережеться українська ідентичність, українська нація як така? Чи вона буде розмита чужим для нас населенням інших країн? І це тільки одна з багатьох проблем, яка чекатиме на Україну в майбутньому, якщо ми підемо шляхом, що нам пропонують.

ВИСНОВКИ

Важливим кроком у пошуку ефективних механізмів сприяння розвитку сільських

територій є визначення основних проблем їх розвитку й напрацювання необхідних заходів соціально-економічного, правового й адміністративного характеру, які дозволили б вивести сільські території на якісно новий рівень розвитку, комплексно вирішити економічні, соціальні й екологічні проблеми сільської місцевості при обов'язковій умові збереження природно-ресурсного й культурного потенціалу сільських територій.

Повинен бути комплексний підхід щодо розвитку сільських територій, який включатиме наступні напрями: забезпечення комплексного, багатофункціонального розвитку сільських територій; забезпечення надійного функціонування соціальної інфраструктури села в нових економічних умовах; забезпечення істотного підвищення рівня доходів і поліпшення соціального захисту сільського населення; створення умов для розширення сфери зайнятості на селі на основі ефективного використання потенціалу сільських територій; наближення та вирівнювання умов життєдіяльності міського та сільського населення, формування мережі підприємств, установ та організацій, які надаватимуть необхідні послуги сільському населенню; стимулювання закріплення на селі спеціалістів сільського господарства, освіти, культури, охорони здоров'я, житлово-комунального та побутового обслуговування; заохочення молоді до роботи і проживання в сільських населених пунктах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рябоконт В.П. Соціальний розвиток села в умовах децентралізації влади. *Економіка АПК*. 2021. № 9. С. 6–18. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202109006>
2. Патица Н.І., Булавка О.Г. Стратегічні орієнтири та пріоритетні напрями сталого розвитку сільських громад і територій в Україні в умовах децентралізації влади. *Економіка АПК*. 2021. № 8. С. 91–102. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202108091>
3. Замора О.І. Сучасний стан розвитку сільських територій в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Випуск 32. С. 48–51. URL: http://bses.in.ua/journals/2018/32_2018/11.pdf (дата звернення: 10.02.2023).
4. 24 факти про Україну. Найбільші у світі запаси чорнозему. URL: https://24tv.ua/24_fakti_pro_ukrayinu_naybilshi_u_sviti_zapas_i_chornozemu_n358373 (дата звернення: 10.02.2023).
5. Розвиток сільських територій: монографія / Л.М. Газуда, Н.М. Готько, М.Ю. Лалакулич. Ужгород: Видавництво ФОП Сабов А.М., 2015. 204 с.
6. Готько Н. М. Роль сільських територій в забезпеченні сталого розвитку прикордонного регіону. *Агро-ІнКом*. 2012. № 1–3. С. 120–125.
7. Горбань А.І. Методологічні основи стратегічного оцінювання системи управління розвитком сільських територій в умовах децентралізації в Україні. *Теорія та практика державного управління*. 2020. Вип. 1. С. 169–179.
8. Коробка С.В. Особливості формування та розвитку кластерних структур на сільських територіях. *Економічний простір*. 2020. № 159. С. 75–79. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/159-15>
9. Гадзало Я.М., Лузан Ю.Я. Удосконалення державного управління розвитком аграрного сектору економіки та сільських територій України. *Економіка АПК*. 2020. № 11. С. 6–18. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202011006>
10. Рябоконт В.П. Децентралізація — шлях до розвитку сільських територій в Україні. *Економіка АПК*. 2020. № 1. С. 6–17. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202001006>
11. Бородіна О.М., Прокопа І.В., Киричук С.В., Яровий В.Д. Фонд розвитку сільських територій як фінансовий інструмент просторової справедливості в землекористуванні та сталому сільському розвитку. *Облік і фінанси*. 2020. № 3. С. 122–130. DOI: [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2020-3\(89\)-122-130](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2020-3(89)-122-130)
12. Яснолоб І.О., Козаченко Ю.А., Березницький С.В. Науково-практичні засади визначення сутності і

- змісту поняття “сільські території”. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 45. С. 52–57. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct45-9>
13. Полякова О.Ю., Хаустова В.Є., Леванда О.М. Аналіз проблем і тенденцій розвитку сільських територій України. *Бізнес Інформ*. 2020. № 4. С. 229–250. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-4-229-250>
  14. Палапа Н.В. Економічна розбалансованість та соціально-економічні проблеми сільських територій. *Таврійський науковий вісник*. 2012. № 83. С. 332–336. URL: http://www.tnv-agro.ksauniv.ks.ua/archives/83_2013/64.pdf (дата звернення: 02.02.2023).
  15. Офіційний вебсайт Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
  16. Палапа Н.В., Шестобоева О.В. Аграрна реформа та її вплив на стан сільських селітебних територій. *Екологія — шляхи гармонізації відносин природи та суспільства*: збірник тез II Міжнародної наукової конференції (Умань, 18–19 травня 2010 р.). Умань, 2010. С. 8–10. URL: https://www.udau.edu.ua/assets/files/zbirniki/conference/konferenciyaekologiya_2010-1.pdf (дата звернення: 03.02.2023).
  17. Палапа Н.В., Тамір Б.А. Соціально-екологічні проблеми розвитку сільських територій. *Техніка і технології АПК*. 2015. № 2 (65). С. 38–41.
  18. Палапа Н.В. Оцінка стану сільських селітебних територій за агроекологічним станом ґрунту. *Таврійський науковий вісник*. 2015. № 93. С. 234–240.
  19. Палапа Н. В. Забруднення питної води сільських селітебних територій та заходи з покращення її якості. *Агроекологічний журнал*. № 3. 2009. С. 43–45.
  20. Палапа Н.В. Оцінка стану сільських селітебних територій за якістю рослинної продукції. *Таврійський науковий вісник*. 2015. № 92. С. 127–133.
  21. Палапа Н.В. Якість сільськогосподарської продукції, вирощеної на сільських селітебних територіях та заходи з її покращення. *Агроекологічний журнал*. Спецвипуск. Червень. 2009. С. 238–240.
  22. Палапа Н.В., Тамір Б.А. Особливості формування екологічного стану на сільських селітебних територіях зони посиленого радіоекологічного контролю. *Таврійський науковий вісник*. 2015. № 91. С. 175–180.
  23. Палапа Н.В., Колесник Ю.П. Агроекологічні проблеми сільських селітебних територій та шляхи їх розв'язання. *Агроекологічний журнал*. 2009. №1. С. 30–36.
  24. Палапа Н.В., Пронь Н.Б., Устименко О.В. Промислове тваринництво: еколого-економічні наслідки. *Збалансоване природокористування*. 2016. № 3. С. 64–67.
  25. Екологія агросфери: підручник / О.І. Фурдичко, О.І. Дребот, О.С. Дем'янюк, Є.Д. Ткач, А.А. Бунас. Київ: ДІА, 2022. 336 с. URL: https://www.agroeco.org.ua/wp-content/uploads/Publications/ecology_agrosphere.pdf (дата звернення: 09.02.2023).
  26. Антропогенне навантаження на сільські селітебні території та заходи щодо його зниження (методичні рекомендації) / Н.В. Палапа, Ю.П. Колесник, Г.Л. Скрипник, Л.Ю. Разумна, В.Я. Весна, О.П. Мельничук, О.П. Дзюбенко, Ю.А. Нікітjuk. К.: ТОВ “ДІА”, 2008 р. 48 с.
  27. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2020 році. URL: [https://mepr.gov.ua/files/docs/Zvit/2022/%D0%9D%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%94%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C%202020\(2\).pdf](https://mepr.gov.ua/files/docs/Zvit/2022/%D0%9D%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%94%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C%202020(2).pdf) (дата звернення: 20.08.2022).
  28. Палапа Н.В. Вплив демографічних процесів на динаміку чисельності сільських населених пунктів. *Техніка і технології АПК*. 2015. № 9 (72). С. 39–41.
  29. Палапа Н. Міграційні процеси в Україні та їх наслідки. *Техніка і технології АПК*. 2015. № 8 (71). С. 23–26.
  30. Як після війни можна покращити демографічну ситуацію в Україні? URL: <https://suspilne.media/363098-ak-pisla-vijni-mozna-pokrasiti-demograficnu-situaciju-v-ukraini-rozpovidae-zastupnik-ministra-socpolitiki/> (дата звернення: 07.02.2023).
  31. Як через війну скоротилося населення України та що з цим робити: розповідає експерт. URL: <https://suspilne.media/354672-ak-cerez-vijnu-skorotilos-naselenna-ukraini-ta-so-z-cim-robiti-rozpovidae-ekspert/> (дата звернення: 07.02.2023).

RURAL AREAS OF UKRAINE: CURRENT STATE, PROBLEMS, SOLUTIONS

Palapa N.

Doctor of Agricultural Sciences, Senior Researcher
Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS (Kyiv, Ukraine)
e-mail: palapa60@ukr.net;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3748-6414>

Bilotil V.

Postgraduate Student, Researcher
Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS (Kyiv, Ukraine)
e-mail: Walya@i.ua;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5433-7096>

Honchar S.

Postgraduate Student
Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS (Kyiv, Ukraine)
e-mail: sveta4142@ukr.net;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1636-7133>

Babikova K.

Candidate of Agricultural Sciences

Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS (Kyiv, Ukraine)

e-mail: babikova.kateryna@gmail.com;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9726-0671>

Rural areas occupy a special place in the socio-economic life of Ukraine. They are home to a third of the population of our state and account for a larger share of its area. The importance of these territories is enhanced by their exceptional contribution to the formation of the foundations of food security and the expansion of the country's export potential. These and other factors make the development of rural areas one of the main priorities of the state policy of Ukraine aimed at raising the living standards of the rural population, increasing the efficiency of the functioning of the agro-industrial complex, improving the state of the environment and improving the quality of human capital. However, more than 30 years of Ukraine's independence have not brought the expected increase in well-being to ordinary peasants. According to the processed data of the State Statistics Service of Ukraine, it has been established that rural areas are in a catastrophic state: the ecological condition of natural resources is deteriorating, engineering and social infrastructure, and the system of social services have fallen into disrepair. From year to year there is a decrease in the number of medical institutions and enterprises of household services, communication offices, schools and especially preschool institutions. The construction of social facilities and housing for rural youth has practically stopped. The social infrastructure has been practically destroyed, and those institutions of social and cultural purpose, which are still functioning at least somehow, are in survival conditions. Migration processes and the depopulation of the rural population have increased sharply. The agro-ecological condition of soils, the quality of agricultural products grown in rural settlement areas, and the quality of drinking water are deteriorating. The destruction and decline of rural areas is the result of insufficient attention of state management bodies to their problems. Today, 30% of Ukraine's population lives in rural areas and there are 28,369 villages, while in 1990, 32.6% of the population lived in rural areas and there were 28,845 villages. For the period 1990–2021, 476 rural settlements have disappeared. The demographic situation in Ukraine has received negative changes, it remains especially acute in rural areas, and during the Russian aggression against Ukraine, the demographic situation has generally become catastrophic.

Keywords: social, ecological, economic conditions; quality of living; environmental pollution; quality of drinking water, plant products, agroecological condition of soils; development of animal husbandry in settlement areas.

REFERENCES

1. Riabokon, V.P. (2021). Sotsialnyi rozvytok sela v umovakh detsentralizatsii vlady [Rural social development in the conditions of government decentralization]. *Ekonomika APK – The economy of agro-industrial complex*, 9, 6–18. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202109006> [in Ukrainian].
2. Patyka, N.I., Bulavka, O.H. (2021). Stratehichni oriientyry ta priorytetni napriamy staloho rozvytku silskykh hromad i terytorii v Ukraini v umovakh detsentralizatsii vlady [Strategic guidelines and priority directions for sustainable development of rural communities and territories in Ukraine in the context of power decentralization]. *Ekonomika APK – The economy of agro-industrial complex*, 8, 91–102. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202108091> [in Ukrainian].
3. Zamora, O.I. (2018). Suchasnyi stan rozvytku silskykh terytorii v Ukraini [Current state of rural territories development in Ukraine]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black sea economic studies*, 32, 48–51. URL: http://bses.in.ua/journals/2018/32_2018/11.pdf [in Ukrainian].
4. 24 fakty pro Ukrainu. Naibilshi u sviti zapasy chornozemu [24 facts about Ukraine. The largest reserves of chernozem in the world]. (2013). URL: https://24tv.ua/24_fakti_pro_ukrayinu_naybilshi_u_sviti_zapasi_chornozemu_n358373 [in Ukrainian].
5. Hazuda, L.M., Hotko, N.M., Lalakulych, M.Yu. (2015). *Rozvytok silskykh terytorii: monohrafiia [Development of rural areas: monograph]*. Uzhhorod: Vydavnytstvo FOP Sabov A.M. [in Ukrainian].
6. Hotko, N.M. (2012). Rol silskykh terytorii v zabezpechenni staloho rozvytku prykordonnoho rehionu [The role of rural areas in ensuring sustainable development of the border region]. *AhroInKom – AgroInCom*, 1–3, 120–125 [in Ukrainian].
7. Horban, A.I. (2020). Metodolohichni osnovy stratehichnoho otsiniuvannya systemy upravlinnia rozvytkom silskykh terytorii v umovakh detsentralizatsii v Ukraini [Methodological bases of strategic evaluation of the management system of the development of rural areas in the conditions of decentralization in Ukraine]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia – Theory and practice of public administration*, issue 1, 169–179 [in Ukrainian].
8. Korobka, S.V. (2020). Osoblyvosti formuvannya ta rozvytku klasternykh struktur na silskykh terytoriiakh [Features of formation and development of cluster structures in rural areas]. *Ekonomichniy prostir – Economic space*, 159, 75–79. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/159-15> [in Ukrainian].
9. Hadzalo, Ya.M., Luzan, Yu.Ya. (2020). Udoshkonalennia derzhavnoho upravlinnia rozvytkom ahrarynoho sektoru ekonomiky ta silskykh terytorii Ukrainy [Improvement of state management for development of the agricultural sector of the economy and rural territories of Ukraine]. *Ekonomika APK – The*

- economy of agro-industrial complex*, 11, 6–18. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202011006> [in Ukrainian].
10. Riabokon, V.P. (2020). Detsentralizatsiia — shliakh do rozvytku silskykh terytorii v Ukraini [Decentralisation is the way to rural development in Ukraine]. *Ekonomika APK — The economy of agro-industrial complex*, 1, 6–17. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202001006> [in Ukrainian].
  11. Borodina, O.M., Prokopa, I.V., Kyryziuk, S.V., Yarovy, V.D. (2020). Fond rozvytku silskykh terytorii yak finansovyi instrument prostorovoi spravedyvosti v zemlekorystuvanni ta stalomu silskomu rozvytku [Rural areas development fund as a financial instrument for spatial justice in land use and sustainable rural development]. *Oblik i finansy — Accounting and Finance*, 3, 122–130. DOI: [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2020-3\(89\)-122-130](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2020-3(89)-122-130) [in Ukrainian].
  12. Yasnolob, I.O., Kozachenko, Yu.A., Berezytskyi, Ye.V. (2020). Naukovo-praktychni zasady vyznachennia sutnosti i zmistu poniattia “silski terytorii” [Scientific and practical fundamentals of defining the essence and content of the concept of “rural territories”]. *Infrastruktura rynku — Market Infrastructure*, issue 45, 52–57. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct45-9> [in Ukrainian].
  13. Poliakova, O.Iu., Khaustova, V.Ye., Levanda, O.M. (2020). Analiz problem i tendentsii rozvytku silskykh terytorii Ukrainy [Analyzing the problems and tendencies in the development of rural territories in Ukraine]. *Biznes Inform — Business Inform*, 4, 229–250. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-4-229-250> [in Ukrainian].
  14. Palapa, N.V. (2012). Ekonomichna rozbalansovanist ta sotsialno-ekonomichni problemy silskykh terytorii [Economic imbalance and socio-economic problems of rural areas]. *Tavriiskyi naukovyi visnyk — Taurida Scientific Herald*, 83, 332–336. URL: http://www.tnv-agro.ksauniv.ks.ua/archives/83_2013/64.pdf [in Ukrainian].
  15. Ofitsiinyi vebсайт Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [The official website of the State Statistics Service of Ukraine]. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
  16. Palapa, N.V., Shestoboieva, O.V. (2010). Ahrarna reforma ta yii vplyv na stan silskykh selitebnykh terytorii [Agrarian reform and its impact on the condition of rural settlement areas]. *Ekolohiia — shliakhy harmonizatsii vidnosyn pryrody ta suspilstva: zbirnyk tez II Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii (Uman, 18–19 travnia 2010 r.) — Ecology — ways of harmonizing relations between nature and society: Collection of Theses of the II International Scientific Conference (p. 8–10)*. Uman. URL: https://www.udau.edu.ua/assets/files/zbirniki/conference/konferenciyaekologiya_2010-1.pdf [in Ukrainian].
  17. Palapa, N.V., Tamir, B.A. (2015). Sotsialno-ekolohichni problemy rozvytku silskykh terytorii [Social and ecological problems of rural areas development]. *Tekhnika i tekhnolohii APK — Machinery and equipment for Agro-Industrial Complex*, 2 (65), 38–41 [in Ukrainian].
  18. Palapa, N.V. (2015). Otsinka stanu silskykh selitebnykh terytorii za ahroekolohichnym stanom gruntu [Assessment of the condition of rural residential areas by the agroecological state of the soil]. *Tavriiskyi naukovyi visnyk — Taurida Scientific Herald*, 93, 234–240 [in Ukrainian].
  19. Palapa N.V. (2009). Zabrudnennia pytnoi vody silskykh selitebnykh terytorii ta zakhody z pokrashchennia yii yakosti [Drinking water contamination of rural settlement areas and measures to improve its quality]. *Ahroekolohichni zhurnal — Agroecological journal*, 3, 43–45 [in Ukrainian].
  20. Palapa, N.V. (2015). Otsinka stanu silskykh selitebnykh terytorii za yakistiu roslynnoi produktsii [Assessment of the condition of rural residential areas using the indicators of plant product quality]. *Tavriiskyi naukovyi visnyk — Taurida Scientific Herald*, 92, 127–133 [in Ukrainian].
  21. Palapa, N.V. (2009). Yakist silskohospodarskoi produktsii, vyroshchenoi na silskykh selitebnykh terytoriiakh ta zakhody z yii pokrashchennia [The quality of agricultural products grown in rural settlement areas and measures to improve it]. *Ahroekolohichni zhurnal — Agroecological journal, Special issue*, 238–240 [in Ukrainian].
  22. Palapa, N.V., Tamir, B.A. (2015). Osoblyvosti formuvannia ekolohichnogo stanu na silskykh selitebnykh terytoriiakh zony posylenoho radioekolohichnogo kontroliu [Peculiarities of the formation of the ecological state in the rural settlement territories of the zone of enhanced radioecological control]. *Tavriiskyi naukovyi visnyk — Taurida Scientific Herald*, 91, 175–180 [in Ukrainian].
  23. Palapa, N.V., Kolesnyk, Yu.P. (2009). Ahroekolohichni problemy silskykh selitebnykh terytorii ta shliakhy yikh rozviazannia [Agroecological problems of rural settlement areas and ways to solve them]. *Ahroekolohichni zhurnal — Agroecological journal*, 1, 30–36 [in Ukrainian].
  24. Palapa, N.V., Pron, N.B., Ustymenko, O.V. (2016). Promyslove tvarynnytstvo: ekoholo-ekonomichni naslidky [Industrial animal husbandry: environmental and economic consequences]. *Zbalansovane pryrodokorystuvannia — Balanced nature using*, 3, 64–67 [in Ukrainian].
  25. Furdychko, O.I., Drebot, O.I., Demianiuk, O.S., Tkach, Ye.D., Bunas, A.A. (2022). *Ekolohiia ahrosfery: pidruchnyk [Ecology of the agrosphere: textbook]*. Kyiv: DIA. URL: https://www.agroeco.org.ua/wp-content/uploads/Publications/ecology_agrosphere.pdf [in Ukrainian].
  26. Palapa, N.V., Kolesnyk, Yu.P., Skrypnyk, H.L., Razumna, L.Yu., Vesna, V.Ya., Melnychuk, O.P., Dziubenko, O.P., Nikitiuk, Yu.A. (2008). Antropohenne navantazhennia na silski selitebni terytorii ta zakhody shchodo yoho nyzhennia (metodychni rekomendatsii) [Anthropogenic load on rural settlement areas and measures to reduce it (methodological recommendations)]. K.: TOV “DIA” [in Ukrainian].
  27. Natsionalna dopovid pro stan navkolyshnogo pryrodnoho seredovyscha v Ukrainy u 2020 rotsi [National report on the state of the natural environment in Ukraine in 2020]. URL: <https://mepr.gov.ua/files/docs/Zvit/2022/%D0%9D%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%B>

- D%D0%B0%20%D0%94%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C%202020%20(2).pdf [in Ukrainian].
28. Palapa, N.V. (2015). Vplyv demografichnykh protsesiv na dynamiku chyselnosti silskykh naselennykh punktiv [The impact of demographic processes on the rural settlements number dynamics]. *Tekhnika i tekhnolohii APK — Machinery and equipment for Agro-Industrial Complex*, 9 (72), 39–41 [in Ukrainian].
  29. Palapa, N. (2015). Mihratsiini protsesy v Ukraini ta yikh naslidky [The migration processes in Ukraine and their consequences]. *Tekhnika i tekhnolohii APK — Machinery and equipment for Agro-Industrial Complex*, 8 (71), 23–26 [in Ukrainian].
  30. Yak pislia viiny mozna pokrashchyty demografichnu sytuatsiiu v Ukraini? [How can the demographic situation in Ukraine be improved after the war?]. (2023). URL: <https://suspilne.media/363098-ak-pisla-vijni-mozna-pokrasiti-demograficnu-situaciu-v-ukraini-rozpovidaie-zastupnik-ministra-socpolitiki/> [in Ukrainian].
  31. Yak cherez viinu skorotylos naseleння Ukrainy ta shcho z tsym robyty: rozpovidaie ekspert [How the population of Ukraine decreased due to the war and what to do about it: the expert tells]. (2023). URL: <https://suspilne.media/354672-ak-cerez-vijnu-skorotilos-naseleння-ukrainy-ta-so-z-cim-robiti-rozpovidaie-ekspert/> [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Палапа Надія Василівна, доктор сільськогосподарських наук, старший науковий співробітник, Інститут агроєкології і природокористування НААН (вул. Метрологічна, 12, м. Київ, Україна, 03143; e-mail: palapa60@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3748-6414>)

Білотіл Валентина Юріївна, аспірантка, науковий співробітник, Інститут агроєкології і природокористування НААН (вул. Метрологічна, 12, м. Київ, Україна, 03143; e-mail: Walya@i.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5433-7096>)

Гончар Світлана Михайлівна, аспірантка, Інститут агроєкології і природокористування НААН (вул. Метрологічна, 12, м. Київ, Україна, 03143; e-mail: sveta4142@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1636-7133>)

Бабікова Катерина Олександрівна, кандидат сільськогосподарських наук, Інститут агроєкології і природокористування НААН (вул. Метрологічна, 12, м. Київ, Україна, 03143; e-mail: babikova.kateryna@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9726-0671>)

Новини

Новини

Новини • Новини • Новини

Бюро океанів і міжнародних екологічних і наукових питань США допоможе Міндовкілля в імплементації законодавства у сфері екосистемних послуг. Про це повідомив міністр довкілля та навколишнього середовища **Руслан Стрілець** за результатами зустрічі з помічником держсекретаря в Бюро океанів і міжнародних екологічних і наукових питань США та Спеціальним представником з питань біорізноманіття та водних ресурсів США **Монікою Медіною**, передає Укрінформ. Зокрема, під час зустрічі чиновники обговорили імплементацію законодавства про екосистемні послуги, наслідки російського терору на території України та шкоду довкілля від повномасштабної війни, розв'язаної Росією. За результатами заходу американська та українська сторони домовились про координацію дій в імплементації законодавства про екосистемні послуги.